

УДК 811.111'42

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2021.28.235560>

О. І. Морозова,

*д-р філол. наук, проф.,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
професор кафедри англійської філології;*

О. С. Зенякін,

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
магістрант кафедри англійської філології*

СТУПЕНІ ЛАТЕНТНОСТІ АГЕНСА ЕКОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ ОНЛАЙН-ВИДАНЬ БРИТАНСЬКИХ ГАЗЕТ)

Статтю присвячено дослідженню міри латентності агенса в англійськомовних газетних тестах, що висвітлюють проблеми навколишнього середовища. Побудовано шкалу латентності агенса, на якій розміщено вербальні та невербальні засоби вираження агентивності.

Ключові слова: агенс, вербальні та невербальні засоби, екологічний дискурс, онлайн-видання британських газет, шкала латентності.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Проблеми навколишнього середовища сьогодні перебувають у фокусі уваги глобального суспільства [5, с. 3], і лінгвісти тут не є виключенням. В останній третині ХХ ст. у мовознавстві виокремився новий науковий напрям – лінгвістична екологія, що ставить за мету вивчення взаємодії

між мовою і середовищем її функціонування [4, р. 225]. З часом лінгвістична екологія суттєво збагатила спектр розглядуваних проблем, свій теоретичний і методологічний арсенал, розвинувшись у широку трансдисциплінарну галузь, відому сьогодні під парасольковим терміном «еколінгвістика».

У розмаїтті питань, на які намагається знайти відповідь еколінгвістика, червоною стрічкою проходить проблематика згубного впливу людини на навколишнє середовище, що виявляється у глобальному потеплінні та зміні клімату. Цей вплив нерідко береться за дане, вважається нормальним станом речей, оскільки він укорінений у численних практиках, скерованих на забезпечення сьогоденного благополуччя людини, а не на підтримання тривалих збалансованих відносин між людиною та навколишнім середовищем. У цьому стосунку важливістю набуває проблема виявлення того, як у мові конструюються відношення людини з її природним оточенням. Ці стосунки виявляються у семантиці мовних одиниць та дискурсивних практиках тієї або іншої спільноти.

Ця проблематика є доволі широкою, тому у статті поставлено більш конкретну **мету** – виявити ступені латентності агенса в англійськомовному екологічному дискурсі, представленим онлайн-виданнями британських газет.

Екологічний дискурс витлумачено як сукупність текстів екологічної проблематики в їхній єдності зі знаками інших семіотичних систем, у нашому випадку, візуальними. Отже, у статті досліджується лише один із численних піджанрів екологічного дискурсу у широкому розумінні. Під **агенсиом** розуміється основна семантична роль учасника ситуації, описаної в реченні, що співвідносна з активним учасником ситуації, витворювачем дії [2, с. 14].

Агенс може бути виражений експліцитно або бути неявним, латентним (від лат. *latens, latentis* «прихований, невидимий»). Услід за А. Гоутлі [3, с. 227], вважаємо, що міра латентності агенса (у Гоутлі – антропоцентричність) може варіювати. При підтвердженні цієї тези ми не обмежуємося вербальними семіотичними засобами, а залуцаємо до розгляду також і невербальні (візуальні) засоби. Таке дослідницьке завдання, а також належність цієї наукової розвідки до сфери еколінгвістики є свідченням **актуальності** пропонованого дослідження, яка підсилюється суспільною значущістю порушеної у статті проблематики.

Об'єктом дослідження є мовні одиниці, синтаксичні конструкції та візуальні зображення, які репрезентують витворювача дії. **Предмет** дослідження – ступені латентності агенса.

Опис фактичного матеріалу та методів, застосованих у процесі аналізу. Джерелом емпіричного матеріалу є 52 статті онлайн-видань британських газет *Metro* та *The Guardian* за період із 01.01.2020 по 01.01.2021, з яких методом суцільного вибирання було вилучено 93 фрагменти, в яких мовними та немовними засобами втілено семантичну роль агенса. Критерієм обрання джерел емпіричного матеріалу є популярність цих газет серед читачів. За офіційними даними [6], *Metro* посідає за популярністю у Великій Британії перше місце, а *The Guardian* – друге. Важливим чинником також є належність цих газет до «високоінтелектуальної преси» (*The Guardian*) та «преси для пересічного читача» (*Metro*) [1].

Під час опрацювання цього емпіричного матеріалу було застосовано такі **загальнонаукові методи**, як індукція та дедукція, аналіз і синтез, спостереження та порівняння; до власне **лінгвістичних методів** – семантичний аналіз, мультимодальний аналіз та критичний аналіз дискурсу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше побудовано шкалу латентності агенса екологічного дискурсу з урахуванням невербальної складової.

Теоретична значущість здобутих результатів полягає у тому, що воно є внеском розбудову теоретичних підвали вітчизняної еколінгвістики.

Практична цінність роботи міститься в можливості застосування її результатів у курсах за вибором «Еколінгвістика», «Дискурсологія» та «Мультимодальна лінгвістика», а також у дослідницькій роботі студентів та аспірантів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. У результаті аналізу мовні засоби, що вербалізують агенс із різним ступенем експліцитності / латентності, було розміщено на шкалі, що містить шість груп мовних засобів, які варіюють від найбільш експліцитних до найбільш латентних: 1) експліцитна предикація; 2) граматичні конструкції (пасив та прийменникове заміщення); 3) тропи; 4) номіналізація; 5) еліпсис; 6) неозначено-особовий агенс. Відповідні візуальні засоби підсилюють ефект вербальних засобів варіювання ступеню латентності агенса. Шкалу латентності агенса екологічного дискурсу представлено на Рис. 1.

№	Мовний засіб	Міра латентності
1.	Експліцитна предикація	Експліцитність Латентність
2.	Граматична конструкція	
3.	Троп	
4.	Номіналізація	
5.	Еліпсис	
6.	Неозначено-особовий агенс	

Рис.1. Шкала латентності агенса екологічного дискурсу

Максимальна експліцитність агенса спостерігається у тому випадку, коли його актуалізовано прямою номінацією у функції присудка, наприклад:

(1) *Humans are responsible for 96% of past animal extinctions, study finds* [6].

Доволі поширеними структурами з високим ступенем експліцитності агенса, але трохи нижчим за попередню групу, є граматичні конструкції із займенниками, в результаті використання яких межі агентивності розширюються з якоїсь конкретної особи на «всіх нас», приміром: *we + verb; our + noun + verb*:

(2) *The more we encroach into 'untouched parts of the world' the greater the risk of being exposed to 'reservoirs of as yet unknown viruses', he warns* [10].

У цьому прикладі привертає увагу і той факт, що друге та третє підкреслені словосполучення *untouched parts of the world* («незаймані частини світу») (тут і далі переклад наш – О.М. і О.З.) та *reservoirs of as yet unknown viruses* («резервуари ще невідомих вірусів») подані в лапках; це вказує на наявність цитування, що є різновидом інтертекстуальних зв'язків.

(3) *Our self-isolation is bringing nature back to life*

<...> *Our human impact on the earth has hit pause* [11].

Конструкція *our + noun + verb* наявна у заголовку статті (виділено жирним шрифтом) та повторюється у деці (англ. *lead*). Тут застосування інклюзивного займенника *we* несе позитивну конотацію, як на то вказує контекст. До тексту цієї статті, суть якої ясна із заголовку та деку, додається ілюстрація (Рис. 2), що містить візуальну метафору. На фотознімку зображено частину водного каналу Венеції, на передньому плані – ніс гондоли, а попереду нього – вода, на якій немає коливачів, що з'являються під час руху гондоли, отже, вона стоїть на місці (пор. *human impact <...> has hit pause* («людська діяльність <...> була поставлена «на паузу»)). Це символізує,

що діяльність людини, навіть хода гондол каналами Венеції, зупинилася під час пандемії коронавірусу. На задньому плані фотознімку можна бачити качку, що пливе вперед; її рух супроводжується коливаннями на поверхні води, що тягнуться за нею як шлейф. Це символізує повернення природи до життя (пор. *bringing nature back to life*).

Рис. 2. Візуальна метафора «Повернення природи до Венеції»

Ще більш латентною є агентивність, виражена за допомогою стилістичних фігур, що розмивають контури агенса, як-то у дискурсивному фрагменті нижче:

(4) *Markets* butcher live wild animals from far and wide are the most obvious example, he said. A market in China is believed to have been the source of Covid-19. <...> the Covid-19 outbreak was a 'clear warning shot', <...> today's civilisation was 'playing with fire' [9].

Тут агенс виражений метонімічно: це ринки (*markets*), що вбивають диких тварин задля продажу як їжі. Однак це не самі ринки, а люди, що там працюють, тобто це збірний образ агенса. Конвенційною метафорою є застосовані у дискурсивному фрагменті кліше «грати з вогнем» ('*was playing with fire*') та «попереджувальний постріл» ('*clear warning shot*'), що їх взято в тексті в лапки. Метафоричність цих словосполучень резонує з візуальним зображенням (Рис. 3): у клітинці сидить тварина, ймовірно гризун. У тексті йдеться про можливий зв'язок між ринками та пандемією: це передано через застосування пасиву (*is believed*). Очевидно, що ссавець і є тим самим «вогнем», а тримання його в клітинці – тією «грою з вогнем», що могла стати причиною пандемії і є «попереджувальним пострілом» природи. Однак метафоричність візуального образу актуалізується лише в дискурсивному контексті поєднання тексту з зображенням.

Рис. 3. Візуальна метафора «Ссавці – живий вогонь пандемії»

Латентність агенса екологічного дискурсу збільшується, коли номіналізована структура є підметом, що поєднується з присудком у предикативне словосполучення, наприклад:

(5) *Deforestation* is now one of the biggest threats <...> every hectare that is cleared risks a new pandemic. <...> Loss of habitat brings animals <...> But it is the threat to animals' habitats that could lead to them [8].

У цьому фрагменті дискурсу агенс виражений номіналізаціями *deforestation* – «вирубання лісу» та *loss* – «втрата», які не дають чіткого уявлення, про те, хто саме

вирубає ліс та / або втрачає середовище свого побутування. Латентний спосіб вираження агенса підкріплюється за допомогою ілюстрації (Рис. 4), де зображено процес вивезення деревини вантажівками. Десь далеко попереду можна бачити чийсь силует, ймовірно, людини, але він настільки розмитий, що важко сказати напевно. Ця візуальна метонімія підкріплює враження «безагентивності» процесу збезліснення, який нібито відбувається сам по собі.

Рис. 4. Візуальна метонімія збезліснення

Передостаннім ступенем латентності агенса є його опущення, результатом чого є повне зняття з людини відповідальності за власні дії. Наприклад:

(6) *Zero-carbon energy became Britain's largest electricity source in 2019, delivering nearly half the country's electrical power and for the first time outstripping generation by fossil fuels.* [7].

У словосполученні *zero-carbon energy* («безвуглецева енергія») опущено іменник *production* («видобуток»), який можна реконструювати з контексту: *zero-carbon energy production* («видобуток енергії, вільної від вуглецю»). Іншими словами, агенс тут є повною мірою латентним. Ілюстрація до цієї статті (Рис. 5) містить візуальну метафору. На задньому плані зображення – величезне багряне сонце, що сідає на тлі густо-червоного неба, а на передньому плані – вітряки, представники покоління «зеленої» енергетики, а перед ними – чистий обрій, що символізує майбутнє.

Рис. 5. Візуальна метафора «заходу сонця» традиційної енергетики

Останнім ступенем латентності представлений неозначено-особовим агенсом, рефрентним до всіх у цілому і ні до нікого зокрема. Цей ступінь латентності маніфестовано директивними граматичними конструкціями і рефреймінгом. Розглянемо приклад [12; 13].

VS.

Рис. 6. Апеляція до латентного агенса

На Рис. 6 мультимодально представлено фрейм, що складається із трьох частин. З граматичної точки зору, його вербальні складові – це директиви. Графічне оформлення банерів, що їх несуть еко-активісти, та дизайн фасаду трибуни британського прем'єр-міністра Бориса Джонсона однакові: жовте тло, по канту якого йде уривчаста пунктирна коса червона лінія, схожа на ту, яку Скотленд-Ярд застосовує для обмеження доступу сторонніх на місце злочину. Безпосередньо на цьому тлі розташовано три відцентровані директиви, перехід між якими подано у вигляді стилізованої стрілки. В еко-активістів це «ДІЙ ЗАРАЗ => ЗУПИНИ ЕКОЦИД => ЗБЕРЕЖИ ЖИТТЯ», а у Бориса Джонсона – «ЗАЛИШАЙСЯ ВДОМА => ЗАХИСТИ НАЦІОНАЛЬНУ СИСТЕМУ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я => ЗБЕРЕЖИ ЖИТТЯ». Останній елемент «ЗБЕРЕЖИ ЖИТТЯ» є незмінним, а перші два варіюються. Таким чином, шляхом копіювання дизайну трибуни британського прем'єр-міністра Бориса Джонсона активісти намагаються привернути увагу громадськості до проблеми екології, коли оформлення банерів є однаковим, а зміст – різним. Такий контраст є виявом інтервізуальності як ще одного прояву впливу невербальних чинників на актуалізацію ступені латентності агенса.

Висновки та перспективи дослідження. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що агенс може бути експліцитним або латентним, причому ступінь латентності демонструє значну варіативність. Було виявлено шість ступенів латентності агенса екологічного дискурсу: експліцитна предикація, граматична конструкція, троп, номіналізація, еліпсис та неозначено-особовий агенс. Крім власне вербальних маніфестацій латентності агенса було зареєстровано низку зображень, які містять візуальні метафори, що резонують зі змістом мовних засобів та несуть символічне наповнення. Їхня метафоричність виявляється лише в дискурсивній єдності тексту та ілюстрації. Візуальні метонімії та мультимодальні фрейми також підкріплюють вербальну складову латентності за рахунок резонування з вербальними елементами.

Подальші перспективи наукового пошуку у цьому напрямі вбачаємо у порівнянні і кількісному обчисленні ступенів латентності агенса в різних типах британських друкованих ЗМІ («високоінтелектуальної преси» та «преси для пересічного читача»).

Література

1. Бодрунова С. С. Британский рынок прессы и политический процесс: символический и медиакратический смысл «Таблоидных поворотов». *Вестник Санкт-Петербургского университета. Язык и литература*. 2013. Вып. 1. С. 188–206.
2. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 1. 402 с.
3. Goatly, A. Lexicogrammar and Ecolinguistics. *The Routledge Handbook of Ecolinguistics*. 2018. P. 227–248
4. Haugen, E. *The Ecology of Language*. Stanford, 1972. 366 p.
5. Paris Agreement. United Nations, 2015. 27 p.
6. The Most Popular Newspapers. URL : <https://yougov.co.uk/ratings/media/popularity/newspaper/all>.

References

1. Bodrunova, S. S. (2013), *British press market and the political process: symbolic and videocratic essence of «Tabloid shifts»* [Britanskiy rynek pressy i politicheskiy protsess: simvolicheskiy i mediakraticheskiy smysl «Tabloidnykh povorotov»], *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Yazyk i literatura*. Vyp. 1, pp. 188–206.

2. *Zahnitko, A. (2012), A dictionary of modern linguistics: terms and definitions [Slovnýk suchasnoi línhvistyky : poniattia i termíny], Donetsk, DonNU, V. 1, 402 p.*
3. *Goatly, A. Lexicogrammar and Ecolinguistics. The Routledge Handbook of Ecolinguistics. 2018. P. 227–248.*
4. *Haugen, E. The Ecology of Language. Stanford, 1972. 366 p.*
5. Paris Agreement. United Nations, 2015. 27 p.
6. The Most Popular Newspapers. URL : <https://yougov.co.uk/ratings/media/popularity/newspaper/all>.

Джерела ілюстративного матеріалу

- <https://metro.co.uk/2020/09/05/humans-are-responsible-for-96-of-past-animal-extinctions-study-finds-13227355/>
- <https://www.theguardian.com/business/2020/jan/01/zero-carbon-energy-outstrips-fossil-fuels-in-britain-across-2019>
- <https://metro.co.uk/2020/05/18/cutting-rainforests-risks-new-pandemic-12721354/>
- <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/25/coronavirus-nature-is-sending-us-a-message-says-un-environment-chief>
- <https://metro.co.uk/2020/12/02/a-different-world-is-possible-how-the-coronavirus-pandemic-has-impacted-the-environment-13677468/>
- <https://metro.co.uk/2020/03/21/coronavirus-uk-self-isolation-bringing-nature-back-life-12433711/>
- <https://metro.co.uk/2020/10/01/more-people-want-to-see-action-on-climate-change-as-a-result-of-the-pandemic-13357356/>
- <https://www.nbcnews.com/news/world/boris-johnson-heralds-britain-s-coronavirus-successes-numbers-tell-different-n1197926>

Е. И. Морозова,

*Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина,
кафедра английской филологии;*

А. С. Зенякин,

*Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина,
кафедра английской филологии*

СТЕПЕНИ ЛАТЕНТНОСТИ АГЕНСА ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ДИСКУРСА (НА МАТЕРИАЛЕ ОНЛАЙН-ИЗДАНИЙ БРИТАНСКИХ ГАЗЕТ)

Статья посвящена исследованию степени латентности / эксплицитности агенса в англоязычных газетных тестах, освещающих проблемы окружающей среды. Выстроена шкала латентности агенса, на которой размещены вербальные и невербальные средства выражения агентивности.

Ключевые слова: агенс, вербальные и невербальные средства, экологический дискурс, онлайн-издания британских газет, шкала латентности.

O. I. Morozova,

*V. N. Karazin Kharkiv National University,
Department of English Philology;*

O. S. Zeniakin,

*V. N. Karazin Kharkiv National University,
Department of English Philology*

DEGREES OF LATENCY OF ECOLOGICAL DISCOURSE AGENT (A CASE STUDY OF BRITISH ONLINE NEWSPAPERS)

This article proposes a study of degrees of latency of the agent, which is a semantic role performed by a participant of the communicative situation described in a sentence; this role correlates with the instigator of the action. The agent can be expressed explicitly, so that everybody understands who the action is performed by, or in a hidden, latent way. Drawing on Goatly's (2018) research which demonstrates that degrees of agent's latency can vary, we modify his scale of latency by taking into consideration non-verbal (visual) means.

A great societal concern for environmental issues around the globe nowadays, together with the ecolinguistic vector of this research account for its timeliness.

The purpose of this research is to identify the degrees of latency of the agent of environmental discourse. Syntactic constructions, lexical units, and visual images that render the agent were chosen as the object-matter of analysis, while the degrees of latency – as its subject-matter.

The methods comprise general scientific methods, such as induction and deduction, synthesis and analysis, observation and contrast, as well as linguistic methods proper: critical discourse analysis, semantic analysis, and multimodal analysis.

The sample is selected from online versions of most widely read British newspapers, both broadsheets and tabloids, *The Guardian* and *Metro* respectively.

A modified scale of degrees of agent's latency is suggested, where six categories of linguistic means are differentiated according to the degree of their latency. Explicit predication is characterized by a zero degree of latency; its measure increases in grammatical constructions, tropes, nominalizations, ellipsis, and indefinite agent respectively.

The prospects of this research lie in comparison and quantitative counts of the agent's latency in different types of British media.

Key words: agent, verbal and non-verbal means, ecological discourse, online editions of British newspapers, scale of latency.